

The Dialectic of Deep Structure and Surface Structure in the Semantic Representation of Syntactic Constructions Based on Formalist Linguistics: A Case Study of Verb Reduction Transformation in the Substitute for the Cognate Accusative in Ayati's Translation of the Qur'an

Ghasem Azizi Morad

Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature,
University of Tehran, Tehran, Iran; ghasem.azizi@ut.ac.ir

Abstract

Formalist linguistics is characterized by fundamental features that set it apart from other linguistic schools, most notably rationalism and mentalism. These led Chomsky to stress the importance of deep structure in comprehension in contrast to empiricism. Deep structure thus became a key concept in this theory, highlighting the mental aspect of linguistic knowledge, that is, structures not visible at the surface. Based on this central feature of formalist linguistics, the present article investigates the representation of deep structure within the reduction transformation model, focusing on verb reduction in the substitute for the cognate accusative and on the difference between the morphological form used in the verbal noun and its governing element in Ayati's translation of the Qur'an. The aim is to determine the extent to which deep structure affects the representation of semantic interpretation in the text. Using qualitative content analysis, the study examines relevant instances in Ayati's translation and finds that the translator did not attend to deep structural semantic propositions when rendering this construction. To address this issue, the researcher applied syntactic expansion during the translation process to propose more appropriate target language equivalents grounded in deep structural meanings.

Keywords: Syntax and semantics, Chomsky, deep structure, reduction transformation, substitute for the cognate accusative

Cite this paper as follows: Azizi Morad, G. (2025). The dialectic of deep structure and surface structure in the semantic representation of syntactic constructions based on formalist linguistics: A case study of verb reduction transformation in the substitute for the cognate accusative in Ayati's translation of the Qur'an. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 15(33), 102-123. <https://doi.org/10.22054/rctall.2025.85791.1791>

Received: February 08, 2025 ■ Revised: May 07, 2025 ■ Accepted: May 17, 2025

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

Historically, two general approaches can be identified among scholars in the humanities: a) those who regard progress as the result of precise observation of real, observable human behavior, and b) those who believe that observation often reveals only a small part of hidden realities and that most truths are concealed from direct view and are not observable in outward behavior (see Āghā Golzādeh, 2006: 74). Noam Chomsky, as the leading figure of formalist linguistics, belongs to the second group. The rationalism and mentalism underlying this theory led him to insist on logical, mathematics-like principles of grammar and, consequently, to emphasize structures that are not visible on the surface (see Rasekhmohand, 2022: 78) or, in the terminology of Arabic grammarians, are estimated (*taqdīr*), which reflects the rational perspective on which Arabic syntax is founded (al-Rājiḥī, 1979: 143). Chomsky's approach is therefore a mathematical-like approach to grammar that seeks to describe and explain the linguistic competence of the language user.

Translation from a source text into a target language is based on understanding and interpreting the syntactic structures of the source language and then finding appropriate equivalents for the meanings thus understood. Accurate description and explanation of syntactic structures therefore play a decisive role in the translator's effectiveness. On this basis, the present research examines the syntactic structure of the substitute for the cognate accusative (*Nā'ib al-Maf'ul al-Mutlaq*) in the Qur'anic text in order to evaluate the translator's effectiveness in determining equivalents during the translation process. The main problem addressed here is that many translators, particularly in highly sensitive religious texts, translate without due consideration of the syntactic structures of the source language. They concentrate on smoothing the target text and assume that, for the sake of fluency, many syntactic features of the source text can be altered without attention to their precise semantic contribution. In this view, the fluency of the target text is more important than the description and explanation of specific syntactic data emphasized by Chomsky in his linguistic theory, because the target text is considered primary. In the words of Nāzemiyyān and Khorshā (2019: 251), the translated text is like a road and the reader is like the driver: if the road is smooth and asphalted, the driver travels without difficulty, but if it is full of bumps and potholes, the driver tires and gives up. This approach is evident in many translation studies. By contrast, in the present research, through precise description of deep structural syntactic propositions, the interpretive meaning is explained and the syntactic structure of the substitute for the cognate accusative in the translation of a Qur'anic verse is examined. Where necessary, the semantic representation of the deep structure is applied in the target text through the technique of syntactic expansion.

Literature Review

Numerous books and articles have addressed a systematic view of Arabic grammar and its role in understanding and translation. According to the researcher's findings, no study has specifically examined Arabic grammatical categories within formalist linguistic theory, particularly in relation to verb reduction transformation in the discussion of the substitute for the cognate accusative. Some studies, however, have investigated the translation of the cognate accusative (*Maf'ul al-Mutlaq*) into Persian:

1. Zahra Ghaffari, supervised by Aniseh Khazali, in the thesis “Critique and Examination of the Translation of Quranic Mansūbāt (Absolute Object and Maʿfūl li-Ajlihi) based on Carmen Garces's Model: A Comparative Study of the Translations of Mesbāh Zādeh, Tāheri Qazvini, and Khorramdel,” adopted a descriptive approach focused mainly on formal differences among the translations, without attention to syntactic data and their role in translation.
2. Shokoufeh Sharififar, supervised by Mohammad Ali Salmani Marvast, in the thesis “Study of the Absolute Object and its Applications in the Holy Qur'an,” presented the views of Islamic grammarians on the cognate accusative and examined its structures in terms of wording and meaning, but in practice did not move beyond the level of formal declension (iʿrāb), implicitly denying any role of this structure in understanding meaning.
3. Nahid Ertezā, supervised by Mohammad Reza Hāshemi, in the thesis “Examining the Method of Translating Emphatic Absolute Objects in English and Persian Translations of the Holy Qur'an,” studied the translation of emphatic cognate accusatives and concluded that translators most often employed the strategy of non-literal translation.

Other studies at the same level include:

4. MA thesis “A Comparative Study of the Absolute Object in Translations of the Holy Qur'an (Haddad Adel and Bahrapour),” by Akram Nouri, supervised by Mahdi Nasseri.
5. MA thesis “A Comparative Study of the Translation of the Absolute Object in the Holy Qur'an (Translations of Purjavadi and Mojtabavi),” by Javad Nahvi, supervised by Mahdi Nasseri.
6. PhD dissertation “Comparison of the Rendering of Grammatical Structures (Absolute Object, Tamyīz, Hāl, and Taʿajjub) in Contemporary Translations of the Holy Qur'an, Focusing on the Translations of Elahi Qomshe'i, Makarem Shirazi, Fooladvand, Moazzi, and Tohidi,” by Fahimeh Fahminejad, supervised by Seyyed Babak Farzaneh.

Like the earlier studies, these works mainly explained formal differences relating to the cognate accusative and its types and evaluated translations at a formal level, without adequate consideration of grammatical differences and their functions. The present research, however, draws on the syntax semantics interface in formalist linguistics and the principle of grammatical adequacy to describe the deep syntactic structure of the substitute for the cognate accusative in cases where the verbal noun differs from the root verbal noun of the verb. It then explains its role in semantic interpretation during the translation process.

Methodology

This study employs qualitative content analysis based on the syntax semantics paradigm of Chomsky's generative grammar. Several examples of the syntactic structure of the substitute for the cognate accusative within the domain of verb reduction transformation are examined. By describing, explaining, and analyzing semantic propositions in the deep structure and their relationship to surface structure, the study seeks to represent these in processes of

comprehension and translation and to assess their semantic load in the target language through the technique of syntactic expansion.

Conclusion

Relying on the concept of deep structure and its interaction with surface structure within formalist linguistics, and by explaining Chomsky's syntax semantics approach, the study examined the substitute for the cognate accusative in cases where there is a difference between the morphological pattern of the infinitive and its agent. It concluded that Ayati, in translating this structure, proceeded without adequate attention to deep structure and its interaction with surface structure. To investigate this issue, the researcher extracted and analyzed relevant examples by establishing a dialectic between deep and surface structures in the semantic representation of syntactic constructions based on formalist linguistics. In all cases, Ayati's translation was challenged and, to resolve these challenges, the technique of syntactic expansion was proposed and applied in the translation process. In this way, appropriate equivalents based on deep structural semantic propositions were provided in the target language.

In every instance, Ayati treated the marked structure under discussion as an unmarked informational structure. As a result, the semantic relationship between God and humankind appeared only in a single dimension: God as agent and humankind as patient. Closer examination, however, reveals that this relationship unfolds across three dimensions, as follows:

Initial Part of the Phrase	Final Part of the Phrase
Agent	Patient
Patient	Recipient of State
Patient	Agent

This shows that, in the relationship between God and humankind and in other human relations, humankind is not merely a patient acted upon by God as agent in the structure under study. Rather, humankind appears in different roles, and explaining these roles requires establishing a dialectic between deep structure and surface structure.

دیالکتیک ژرف‌شاخت و روساخت در بازنمایی معنایی ساخت‌های نحوی براساس زبان‌شناسی صورت‌گرا؛ مورد مطالعه: گشتار کاهش فعل در نائب مفعول مطلق در ترجمه آیتی از قرآن

قاسم عزیزی‌مراد | استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ ghasem.azizi@ut.ac.ir

چکیده

صورت‌گرایی به عنوان یک مکتب زبان‌شناسی، دارای ویژگی‌های بنیادینی است که توسط آنها از دیگر مکاتب زبان‌شناسی جدا می‌شود. از جمله مهمترین این ویژگی‌ها خردگرایی و ذهن‌گرایی است که باعث شد چامسکی در برابر تجربه‌گرایی بر اهمیت ژرف ساخت در فرآیند فهم تأکید کند. از این رو مقوله ژرف‌ساخت به عنوان یکی از کلید واژه‌های این نظریه قرار گرفت که بر جنبه ذهنی دانش زبانی یعنی ساختاری که در ظاهر دیده نمی‌شود، تأکید کرد. بر این اساس مقاله پیش‌رو با تکیه بر این ویژگی بنیادی در زبان‌شناسی صورت‌گرا به دنبال بررسی بازنمایی ژرف‌ساخت طبق الگوی گشتار کاهش زبان‌شناسی صورت‌گرا در مبحث نائب مفعول مطلق بخش تفاوت باب به کار گرفته شده در مصدر و عامل آن در ترجمه آیتی از متن قرآن است تا مشخص کند: چه میزان مقوله ژرف‌ساخت در بازنمایی تعبیر معنایی متن تأثیرگذار است؟ پژوهش حاضر به منظور پاسخ دهی به این پرسش با روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی نمونه‌هایی از ترجمه آیتی پرداخت و به این نتیجه رسید که مترجم در ترجمه ساخت مذکور به گزاره‌های معنایی ژرف‌ساخت توجه نداشته است و پژوهشگر برای برون‌رفت از این مشکل تکنیک بسط نحوی را در فرآیند ترجمه اعمال نمود تا بتواند برابر نهاد مناسبی را براساس گزاره‌های معنایی ژرف‌ساخت در زبان مقصد ارائه دهد.

کلیدواژه‌ها: دستور نحو-معنی، چامسکی، ژرف‌ساخت، گشتار کاهش، نائب مفعول مطلق.

استناد به این مقاله: عزیزی‌مراد، قاسم (۱۴۰۴). دیالکتیک ژرف‌شاخت و روساخت در بازنمایی معنایی ساخت‌های نحوی براساس زبان‌شناسی صورت‌گرا؛ مورد مطالعه: گشتار کاهش فعل در نائب مفعول مطلق در ترجمه آیتی از قرآن. دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، ۱۵ (۳۳)، ۱۰۲-۱۲۳. <https://doi.org/10.22054/rctall.2025.85791.1791>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰ ■ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۱۷ ■ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

۱- مقدمه

از دیرباز شاهد دو نوع نگرش و طرز تفکر در بین دانشمندان علوم انسانی وجود دارد: الف) گروه اول که پیشرفت و ترقی را نتیجه‌ی مشاهده دقیق در رفتار واقعی و عینی انسان می‌دانند. ب) گروه دوم که بر این باورند مشاهدات ما در بسیاری از موارد نمایانگر بخش کوچکی از واقعیات پنهان هستند و بخش اعظم حقایق از دید انسان مخفی است و در رفتار عینی قابل مشاهده نیست (رک: آقا گل‌زاده، ۱۳۸۵: ۷۴). نوام چامسکی به عنوان سردمدار نظریه صورت‌گرایی در زمرة گروه دوم قرار دارد که خردگرایی و ذهن‌گرایی حاکم بر این نظریه باعث شد تا وی بر اصول منطقی و ریاضی‌گونه دستور پافشاری کند و به موجب آن بر ساخت‌هایی تأکید کند که در ظاهر دیده نمی‌شود (رک: مهند، ۱۴۰۱: ۷۸) و یا به تعبیر نحویان زبان عربی در تقدیر است که نشان از دیدگاهی عقلانی است که نحو عربی بر آن استوار شده است (الراجحی، ۱۹۷۹: ۱۴۳) بنابراین رویکرد چامسکی یک نوع رویکرد ریاضی‌گونه به دستور زبان است که هدف آن توصیف و تبیین توانش زبانی کاربر زبان است.

فرآیند ترجمه متن مبدأ به زبان مقصد مبتنی بر فهم و تفسیر ساخت‌های نحوی زبان مبدأ است سپس قراردادن برابر نهاد مناسب برای فرآیند فهم و تفسیر است. از این‌روی توصیف و تبیین ساخت‌های نحوی به شکل دقیق در میزان کارآمدی مترجم به نحو احسن نقش اساسی دارد. پژوهش پیش‌رو براساس همین پیش‌فرض اقدام به بررسی ساخت نحوی نائب مفعول مطلق در متن قرآن خواهد نمود تا میزان کارآمدی مترجم در تعیین برابر نهادها در فرآیند ترجمه مشخص شود. از این روی مشکل اصلی که پژوهش حاضر درصدد بررسی آن می‌باشد این است که در فرآیند ترجمه مترجمان بسیاری بدون در نظر گرفتن ساخت‌های نحوی زبان مبدأ اقدام به ترجمه به ویژه در متون دینی که از حساسیت بالایی برخوردار هستند می‌کند و تمام تلاش خود را صرف روان‌سازی متن مقصد می‌کنند و بر این باورند که به جهت روان‌سازی متن مقصد بسیاری از داده‌های نحوی متن مبدأ را می‌توانند بدون در نظر گرفتن توانش دقیق معنایی تغییر دهند و معتقدند که روان‌سازی متن مقصد مهم‌تر از توصیف و تبیین داده‌های نحوی مورد نظر چامسکی در نظریه زبانی است زیرا در این رویکرد متن مقصد اهمیت بیشتری دارد و «متن ترجمه مانند جاده است و خواننده همچون راننده‌ای است که روی این جاده می‌راند. اگر این جاده، آسفالت و صاف باشد، راننده آن را بدون هیچ دشواری طی می‌کند و به مقصد می‌رسد، اما اگر این جاده، قدم به قدم، دست‌انداز و گودال‌های کوچک و بزرگ داشته باشد، راننده از آن خسته شده، عطایش را به لقایش می‌بخشد» (ناظمیان و خورش، ۱۳۹۸: ۲۵۱). رویکرد مورد نظر در بسیاری از پژوهش‌های ترجمه وجود دارد اما در پژوهش حاضر با توصیف دقیق گزاره‌های نحوی در ژرف‌ساخت به تبیین معنای تفسیری و بررسی ساخت نحوی نائب مفعول مطلق در ترجمه آیتی از متن قرآن خواهیم پرداخت و در صورت نیاز درصدد آن خواهیم بود تا براساس تکنیک بسط نحوی بازنمایی معنایی ژرف‌ساخت را در متن مقصد اعمال کنیم.

۲- پیشینه پژوهش

کتاب‌ها و مقالات بسیاری را می‌توان در له یا علیه نگاه نظام‌مند به دستور عربی و نقش آن در فرآیند فهم و ترجمه برشمرد. طبق نتایج بدست آمده توسط پژوهشگر، در حوزه‌ی بررسی مقوله‌های دستوری زبان عربی براساس نظریه زبان‌شناسی صورت‌گرا در ذیل مقوله گشتار کاهش فعل در مبحث نائب مفعول مطلق، هیچ گونه پژوهشی صورت نگرفته است. اما با این وجود برخی پژوهش‌ها در مبحث فرآیند ترجمه مفعول مطلق به زبان فارسی وجود دارد که در اینجا به آنها اشاره می‌کنیم:

۱. زهرا غفاری به راهنمایی انسیه خزعلی در پایان‌نامه «نقد و بررسی ترجمه منصوبات قرآن (مفعول مطلق و مفعول لأجله) براساس مدل کارمن گارسس بررسی مقابله‌ای ترجمه مصباح زاده، طاهری قزوینی، خرمدل» رویکرد توصیفی محض را دنبال کرده‌اند و بیشتر تأکید بر جنبه توصیف تفاوت‌های شکلی در ترجمه‌های مورد نظر شده است و بدون در نظر گرفتن داده‌های نحوی و نقش آنها در فرآیند ترجمه اقدام به بررسی ترجمه‌ها کرده‌اند.

۲. شکوفه شریفی فر به راهنمایی محمد علی سلمانی مروست در پایان‌نامه «بررسی مفعول مطلق و موارد کاربرد آن در قرآن کریم» به بررسی و بیان آراء دستورنویسان اسلامی درباره مفعول مطلق پرداخته سپس به زعم پژوهشگر به واریسی ساختارهای آن از حیث لفظ و معنا نموده است که در واقع این موضوع از سطح اعراب شکلی فراتر نرفته است و گویا این ساختار هیچ نقشی در فرآیند فهم معنی ندارد.

۳. ناهید ارتضاء به راهنمایی محمد رضا هاشمی در پایان‌نامه «بررسی روش ترجمه مفعول مطلق تأکیدی در ترجمه‌های انگلیسی و فارسی قرآن کریم» به بررسی فرآیند ترجمه مفعول مطلق تأکیدی در بین مترجمان پرداخته و به این نتیجه رسیده است که مترجمان از راهبرد «ترجمه غیر لغوی» در این فرآیند بیشتر استفاده کرده‌اند.

چنانکه مشاهده می‌شود تمام پژوهش‌ها در سطح کارشناسی ارشد به عنوان پایان‌نامه صورت گرفته است. تعدادی دیگر نیز پژوهش در همین سطح انجام گرفته که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی تطبیقی مفعول مطلق در ترجمه‌های قرآن کریم (حداد عادل و بهرام پور)»: اکرم نوری به راهنمایی مهدی ناصری.

۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی تطبیقی ترجمه مفعول مطلق در قرآن کریم (ترجمه‌های پور جوادی و مجتبی)»: جواد نحوی به راهنمایی مهدی ناصری.

۳. رساله دکتری با عنوان «مقایسه برگردان ساختارهای دستوری (مفعول مطلق، تمیز، حال و تعجب) در ترجمه‌های معاصر قرآن کریم با تکیه بر ترجمه الهی قمش‌ای، مکارم شیرازی، فولادوند، معزی و توحیدی»: فهیمه فهمی‌نژاد به راهنمایی سید بابک فرزانه.

سه پژوهش بالا نیز همچون پژوهش‌های نخست در سطح تبیین تفاوت‌های شکلی مفعول مطلق و انواع آن صورت گرفته و عموماً به نتیجه‌ی یکسان مبنی بر ارزیابی شکلی ترجمه‌ها بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های دستوری و کاربرد آنها در زبان، رسیده‌اند. اما پژوهش حاضر با تکیه بر انگاره نحو-معنا در زبان‌شناسی صورت‌گرا و براساس اصل کفایت دستوری اقدام به تبیین و توصیف ژرف‌ساخت نحوی نائب مفعول مطلق با کاربرد مصدری متفاوت از مصدر فعل خواهد نمود سپس نقش آن را در تعبیر معنایی متن در فرآیند ترجمه بیان خواهد کرد.

۳- روش

پژوهش حاضر بر آن است تا با روش تحلیل محتوای کیفی براساس انگاره نحو-معنا دستور زایشی چامسکی به بررسی چندی از نمونه‌های ساخت نحوی نائب مفعول مطلق در حوزه گشتار کاهش فعل پرداخته و با توصیف، تبیین و تحلیل گزاره‌های معنایی در ژرف‌ساخت و رابطه آن با روساخت اقدام به بازنمایی آن در فرایند فهم و ترجمه کند و بار معنایی آن‌ها را براساس تکنیک بسط نحوی در زبان مقصد مورد بررسی قرار دهد.

۴- چهارچوب تئوری پژوهش

۴-۱- چامسکی و دستور زایا-گشتاری

مکتب زبان‌شناسی زایشی^۱ به عنوان انگاره توصیف و تبیین و تحلیل ساخت‌های نحوی اهل زبان و با تمرکز بر توانش زبانی، ریشه در اندیشه‌های زلیگ هریس دارد (رک: قائمی‌نیا، ۱۴۰۰: ۱۱۳ و ۱۱۴) و شاگردش چامسکی در کتاب *Aspects of the Theory of Syntax* تحت تأثیر او زبان‌شناسی زایشی را بسط و گسترش داد و مقصود و منظور خود را از کاربرد واژه زایشی بیان نمود. وی در این کتاب تأکید کرد که دستور زایشی یک نوع دستور توصیفی جنبه توانش اهل زبان است یا به عبارت دیگر دستوری است که به شکل ریاضی‌وار و منطقی سعی دارد ساختار درونی جمله‌ها را توصیف و تبیین کند (Chomsky, 1965: 4, 5, 8). از این رو مفاهیم دستور زایشی ارتباط مستقیم با ساختار درونی جمله‌ها دارد.

۴-۱-۱- خاستگاه فلسفی

چامسکی دانش زبان را یک نوع دانش ذهنی به شمار می‌آورد و بر این باور است که آن را باید حوزه‌ای از ذهن بدانیم و همانند افلاطون معتقد بود که بخش فراوانی از دانش انسان فطری و ذاتی است (Chomsky, 1986: 263-264). از این رو چامسکی در زمره‌ی دانشمندانی است که معتقدند مشاهدات فقط نمایانگر بخش اندکی از واقعیات پنهان‌اند و بخش اعظم حقایق بر انسانها پوشیده است (آقا گل زاده، ۱۳۸۵: ۷۴) و به همین دلیل است که وی فردی عقل‌گرا

^۱ . Generative Grammar

است و در مقابل وصف‌گرایان و تجربه‌گرایان که معرفت را محسوس می‌دانند او عقل و خرد را ابزار معرفت به شمار می‌آورد (میرحاجی، ۱۴۰۰: ۴۵۶). بنابراین خاستگاه فلسفی زبان‌شناسی زایشی یک خاستگاه خردگرایی^۱ در مقابل تجربه‌گرایی^۲ است (Chomsky, 1966: 52). از این‌رو می‌بینیم که چامسکی بین دو جنبه‌ی کنش^۳ و توانش^۴ تمایز می‌گذارد و با تأکید و تمرکز بر توانش، عقل را ابزار مهم معرفتی در توصیف و تبیین عناصر زبانی می‌داند.

۴-۱-۲- انواع گشتار

گشتار به عنوان مهمترین قاعده در زبان‌شناسی صورت‌گرا مؤید این دیدگاه در معناشناسی است که در فرآیند معنایابی ساخت‌ها و قواعد نحوی تأثیرگذارند (رک: راسخ مهند، ۱۴۰۱: ۸۵) به طوری‌که می‌توان گفت معنا صرفاً با توضیح واژگان دریافت نخواهد شد و عوامل بسیار دیگری از جمله گشتارها در این فرآیند مهم هستند و بدین روی است که چامسکی تمام توجه خود را معطوف به توصیف و تبیین ساخت‌های نحوی زبان کرده است زیرا این توصیف و تبیین دقیق و منطقی وار و ریاضی‌گونه مقدمه ورود به فرآیند معنایابی است و بدون این توصیف دقیق از ساخت‌های نحوی این فرآیند دچار خلل خواهد گشت. از این روی زبان‌شناسی صورت‌گرا برای ارائه‌ی طرحی کلی درباره‌ی نظام زبان، دو نوع گشتار را معرفی می‌کند که شناخت آنها کمک شایانی به خوانشگر در فرآیند فهم معنی خواهد کرد: گشتار اجباری^۵ و گشتار اختیاری^۶.

نوع اول یعنی گشتار اجباری آن است که کاربر زبان برای اینکه جمله دستوری تولید کند نیازمند عملکرد آن است زیرا در صورت عدم عملکردش جمله حاصل غیر دستوری خواهد بود (رک: دبیر مقدم، ۱۳۹۶: ۹۵). به عنوان نمونه قاعده مطابقت مبتدا و خبر از لحاظ جنس در زبان عربی در بسیاری از مواقع جزء قواعد گشتاری اجباری است. مثلاً اگر کاربر زبان در جمله "مریم مجتهده" قاعده گشتاری مطابقت مذکور را به کار نگیرد جمله حاصل یعنی "مریم مجتهد" غیر دستوری خواهد بود از این روی اعمال گشتار مطابقت در این گونه موارد جزء گشتارهای اجباری است و دستور حاکم بر نظام زبان موجب اعمال این نوع گشتار از طرف کاربر زبان می‌شود و می‌توان گفت سطح این گشتار در حوزه‌ی بایدها و نبایدهای دستوری است؛ اما حوزه گشتار اختیاری مربوط به معنی و چگونگی پردازش آن است؛ زیرا گشتار اختیاری آن است که جمله در صورت عملکرد یا عدم عملکرد آن دستوری خواهد بود (رک: دبیر مقدم، ۱۳۹۶: ۹۶). بنابراین باید این را در نظر گرفت که چرا کاربر زبان جمله دستوری خود را با اعمال گشتار اختیاری به وجهی دیگر بیان می‌کند. به دو نمونه زیر دقت کنیم:

¹. Rationalism

². Empiricism

³. Performance

⁴. Competence

⁵. Obligatory

⁶. Optional

۱. علی من نتوکل؟

۲. علی الله نتوکل.

با کمی دقت در دو نمونه بالا متوجه می‌شویم که در هر دو گشتار جابجایی رخ داده است اما در نمونه اول از نوع گشتار اجباری است و اگر این گشتار در جمله اتفاق نمی‌افتاد جمله حاصل (نتوکل علی من؟) یک جمله غیر دستوری خواهد بود اما در نمونه دوم گشتار جابجایی از نوع اختیاری است زیرا کاربر می‌توانست این گشتار را اعمال نکند و جمله را در ساخت (نتوکل علی الله) بیان کند که در هر دو صورت نیز جمله دستوری است.

۴-۱-۳- گشتار و جمله هسته‌ای

وجه مشخصه‌ی زبان‌شناسی صورت‌گرا تمایز گذاشتن بین دو مقوله وضعیت ساختی^۱ و تغییر ساختی^۲ است که مقوله اول در نزد چامسکی مربوط به درونداد گشتار و مقوله دوم مربوط به برونداد گشتار و یا ساخت منتج است. وی انگاره حاصل از این دو مقوله را دستور گشتاری^۳ نامیده است (Chomsky, 1957: 44) که در آن قواعد گشتاری بر زنجیره‌ای با ساخت سازه‌ای مشخص در درون نظام دستوری عمل می‌کنند (دبیر مقدم، ۱۳۹۶: ۹۴). با پذیرفتن قواعد گشتاری دو نوع جمله در نحو قابل توصیف خواهد بود: جملات هسته‌ای^۴ و جملات غیر هسته‌ای. جمله‌های هسته‌ای جمله‌هایی هستند که حاصل عملکرد قواعد گشتاری اجباری می‌باشند و جمله‌های غیر هسته‌ای حاصل عملکرد قواعد گشتاری اختیاری می‌باشند (رک: همان، ۹۶). بنابراین می‌توان گفت قواعد گشتاری از نوع اختیاری یک ساخت را به ساختی دیگر و یا به عبارت دقیق‌تر یک نمود آوایی را به نمود آوایی دیگر تغییر می‌دهند (رک: راسخ مهند، ۱۴۰۱: ۸۷). از این روی خوانشگر با در نظر گرفتن جمله هسته‌ای می‌بایست گشتار مورد نظر را که موجب تغییرات در نمود آوایی جمله شده است، مشخص کند و براساس آن اقدام به فرآیند معنی‌یابی کند. برای روشن شدن موضوع به نمونه‌های زیر نگاهی بیندازیم:

۱. یجتهد محمد فی المدرسه

۲. محمد یجتهد فی المدرسه

۳. إن محمدا یجتهد فی المدرسه

۴. إن محمدا یجتهد

نمونه اول براساس گزاره‌های دستور زایشی جمله هسته‌ای "جمله خبری مثبت معلوم" (رک: دبیر مقدم، ۱۳۹۶: ۹۶) و یا به تعبیر دستور سنتی "اصل" به شمار می‌رود و هر نوع اعمال تغییری در این هسته موجب تغییر در نمود آوایی

¹. Structural

². Structural change

³. Transformational Grammar

⁴. Kernel Sentences

و در نتیجه تغییر در پردازش داده‌ها خواهد شد. به عنوان مثال در نمونه دوم با اعمال گشتار جابجایی، در نمونه سوم با اعمال گشتار افزایش و در نمونه چهار با اعمال گشتار حذف موجب تغییر در ساخت جمله هسته‌ای شدیم که کاربر زبان با توجه به این تغییرات در پی تعبیر خود از داده مورد نظر است. چنانکه بیان شد اعمال این تغییرات ساختی موجب صورت‌بندیهای متفاوت نحوی می‌شود که در نظریه معناشناسی تعبیری نحو نقش اساسی و تعیین کننده دارد و جملات با صورت‌بندیهای متفاوت حامل معانی متفاوت هستند (رک: آقا گل زاده، ۱۳۸۵: ۸۵-۸۰).

این موضوع همان است که نحویان سنتی تحت انگاره اصل و فرع در دستور بیان کرده‌اند که مقوله اصل شامل همان جملات هسته‌ای زبان و مقوله فرع شامل جملات غیر هسته‌ای می‌باشد و هر گونه تخطی از ساختار اصلی نیازمند دلیل و سبب معنایی است (رک: میرحاجی، ۱۴۰۰: ۴۵۸). چامسکی انواع تغییرات ساختی قابل اعمال بر جملات هسته‌ای را سه مورد برمی‌شمرد: گشتار جابجایی که موجب جابجائی عناصر جمله نسبت به جمله هسته‌ای می‌شود (Chomsky, 1957: 46). گشتار حذف که موجب حذف عنصری از جمله در مقایسه با جمله هسته‌ای می‌شود (رک: همان، ۹۰). گشتار اضافه که موجب افزایش عنصری به عناصر جمله هسته‌ای می‌شود (رک: همان، ۸۱). در نمونه‌های پیشین براساس همین سه گشتار عمل کردیم اما در زبان عربی می‌توان گشتارهای دیگری نیز در نظر گرفت که از حوصله این بحث خارج است و پژوهش دیگری می‌تواند عهده دار این مسأله باشد.

۴-۱-۴- ژرف ساخت و بازنمایی معنایی

چامسکی در کتاب Cartesian Linguistics با الهام از زبان‌شناسی دکارتی و همچنین با تکیه بر دستور پورت رویال بین دو جنبه‌ی درونی و برونی زبان تمایز قائل شده است و به تبع آن در دستور بین دو سطح تفاوت قائل می‌شود: ژرف ساخت و روساخت (Chomsky, 1966: 33). ژرف ساخت سطح انتزاعی دستور است که کاربر زبان با در نظر گرفتن آن به عنوان جملات هسته‌ای براساس مقاصد و اهداف خود دست به اعمال قواعد گشتاری می‌زند و برون داد گشتار را در نمود آوایی تولید می‌کند یا به عبارتی دیگر ژرف ساخت «واحدها و نیز روابط دستوری زیربنایی را شامل می‌شود که بر پایه‌ی آن معنی جمله و روابط آن با جمله‌های دیگر مشخص می‌گردد» (فرامرزی، ۱۳۹۷: ۲۹) بنابراین می‌توان گفت ژرف ساخت دو نقش مهم را ایفا می‌کند: ۱. هماهنگی عناصر دستوری براساس روابط زیربنایی ۲. بازنمایی معنایی متن.

از طرف دیگر باید به این مسأله هم توجه داشت که دو سطح ژرف ساخت و روساخت تافته‌ی جدا بافته از هم نیستند بلکه هر دوی آنها در فرآیند فهم، نقش دیالکتیکی را بر عهده دارند یعنی چامسکی در نظریه معیار^۱ بر این موضوع تمرکز دارد که «رابطه بین معنای یک جمله و صورت (= روساخت) آن یک رابطه غیر مستقیم است» (دبیرمقدم، ۱۳۹۶: ۲۳۷) زیرا که روساخت جمله به تنهایی امکان خوانش معنایی جمله را در اختیار خوانشگر قرار نمی‌دهد بلکه نقش

^۱. Standard Theory

میانجی ژرف ساخت می‌بایست در نظر گرفته شود (همان). در واقع معنی مبتنی بر ژرف ساخت است با این تغییر که قواعد گشتاری با پردازشی دیگر آن معنی را به روساخت انتقال می‌دهند (رک: الخولی، ۱۹۸۱: ۲۴) به همین علت است که جورج یول در کتاب *The Study of Language* بر این باور است که عناصر مشخص کننده‌ی تعبیری در ژرف ساخت نمایان می‌شود (Yule, 1996: 102) اما این حرف یول بدان معنی نیست که روساخت نقشی در تعبیر معنی ندارد مقصود همان حرف چامسکی است که از جملات هسته‌ای ژرف ساخت با اصطلاح "عناصر محتوایی پایه" نام می‌برد و آن را مبنائی برای درک و فهم جمله‌ها به شمار می‌آورد (دبیرمقدم، ۱۳۹۶: ۱۱۳) و از طرف دیگر ادعای کتز و فودور، و کتز و پستال را مبنی بر اینکه خوانش معنائی جمله‌ها براساس اطلاعات موجود در ژرف ساخت صورت می‌گیرد نیازمند تعدیل و بازنگری دانست (همان، ۱۳۹۶: ۲۱۹) زیرا روساخت و یا به عبارت دقیقتر تغییر محل سورها در خوانش معنائی دخیل هستند و همیشه نمی‌توان براساس ژرف ساخت خوانش معنائی کرد. بنابراین نمی‌توان فقط براساس روساخت یا فقط براساس ژرف ساخت اقدام به خوانش معنائی جمله‌ها کرد بلکه این فرآیند نیازمند برقراری رابطه دیالکتیک بین هر دو سطح نحوی است که در بخش تحلیل با ذکر نمونه بدان خواهیم پرداخت.

۵- بخش تطبیقی پژوهش

۵-۱- ساخت نحوی مفعول مطلق و تعبیر معنایی آن

هر زبانی به منظور بیان فرهنگ و تجربه‌زیسته ساخت‌های متفاوتی را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهد. از جمله ساخت‌های مهم زبان عربی ساخت نحوی مفعول مطلق است که به عنوان گشتارهای اضافه به جمله‌های هسته‌ای اضافه می‌شوند و باعث افزایش عنصری به عناصر موجود جمله می‌شوند و کاربرد آنها صرفاً دلیل معنایی دارد و نه وجه دستوری. به همین سبب در حوزه‌ی گشتارهای اختیاری هستند که نحویان با اصطلاح "فضله" از آن نام برده‌اند (رک: رضی، ۱۹۹۸، ج ۱: ۲۶۴). این ساخت نحوی انواع متفاوتی دارد که ذکر انواع آن خارج از حوصله بحث حاضر است و پژوهش دیگری می‌تواند اقدام به بررسی آنها براساس دستور گشتاری نماید. ما در اینجا به بررسی گشتار کاهش فعل در ساخت نحوی نائب مفعول مطلق می‌پردازیم و به همین سبب در اینجا به ذکر این ساخت بسنده می‌کنیم. به منظور روشن تر شدن ساخت نحوی مورد مطالعه به دو نمونه زیر دقت کنیم:

۱. أَلْمَنِي الْجَرْحُ إِيلَامًا لَا يُطَاقُ

۲. أَلْمَنِي الْجَرْحُ أَلْمًا لَا يُطَاقُ

با واریسی دو نمونه بالا متوجه می‌شویم که در هر دو مورد ساخت نحوی مفعول مطلق توسط کاربر زبان به کار گرفته شده‌است با این تفاوت که در نمونه اول "إِيلَامًا" مصدر اصلی فعل "أَلَمَ" در آغاز عبارت است اما در نمونه دوم "أَلَمَ"

¹. Basic content elements

مصدر "آلم" نیست و مصدر فعل دیگر است که براساس قواعد گشتاری دچار کاهش شده است که می‌توان در سطح ژرف‌ساخت آن را به شکل زیر بازنمایی کرد:

آلمنی الجرجُ {فألمتُ} ألما لا يطاق

که در این‌صورت "ألما" مصدر فعل محذوف "ألمتُ" در ژرف‌ساخت خواهد بود. چنان که ملاحظه می‌شود نمونه مذکور با اعمال گشتار کاهش فعل به صورت‌بندی نحوی نشاندار در این حوزه تبدیل شده است. خوانشگر در فرآیند معنایی با در نظر گرفتن این قاعده می‌تواند به کمک نقش میانجی ژرف‌ساخت اقدام به تعبیر معنایی کند و دو نمونه بالا را که از لحاظ صورت‌بندی نحوی متفاوت هستند به دو شکل متفاوت در فرآیند ترجمه به زبان مقصد بیان نماید و آنها را به ترتیب به شکل زیر ترجمه کند:

۱. زخم من را به دردی غیر قابل تحمل دچار کرد.

۲. زخم آزرده‌ام کرد و دردی طاقت فرسا کشیدم.

از این روی می‌توان گفت که اعمال قواعد گشتاری از جمله گشتار حذف باعث صورت‌بندی نحوی متفاوت می‌شود و در نتیجه پردازش معنایی متفاوتی را در پی خواهد داشت. شاید بسیاری از پژوهشگران هر دو نمونه را از لحاظ معنایی یکسان بدانند اما عواملی چون ساخت اطلاع و برجستگی موضوع در کاربرد و صورت‌بندی آنها نقش دارد □ چنانکه در دو نمونه مذکور دیدیم گشتار کاهش در نمونه دوم باعث پردازش متفاوت گزاره معنایی شده است به طوریکه در نمونه دوم کاربر زبان با صورت‌بندی متفاوت نحوی امکان استنباط تعبیر معنایی متفاوت را براساس کفایت دستوری در اختیار خوانشگر قرار داده است. اما این نوع پردازش از نمونه اول قابل استنباط نیست زیرا در نمونه اول بسبب کاربرد فعل "آلم" و مصدر "إیلام" ضمیر "ی" تنها در نقش کنش‌پذیر است و "الجرج" در نقش نیرو است. اما در نمونه دوم در آغازهی عبارت ضمیر "ی" کنش‌پذیر است ولی کاربرد مصدر فعل دیگر براساس قواعد گشتاری منجر به این شده است که ضمیر "ی/ت" در نقش پذیرنده حالت هم قرار بگیرد. بر همین اساس می‌توان گفت که وجود ژرف‌ساخت متفاوت در نمونه دوم باعث شده است که پردازش معنایی متفاوتی نسبت به نمونه اول داشته باشیم. بنابراین توصیف دستوری دقیق از ژرف‌ساخت موجب توجه ویژه به پردازش دقیق معنایی توسط کاربر و در نتیجه تبیین مقصود اصلی وی خواهد بود. از طرف دیگر باید به این موضوع توجه کنیم که در ترجمه نمونه دوم با در نظر گرفتن ژرف‌ساخت توانستیم با اجرای تکنیک بسط نحوی به بازنمایی معنایی آن در روساخت زبان مبدأ دست‌یابیم. در بخش بعدی براساس همین مدل به دنبال بررسی گشتار کاهش فعل در ساخت نحوی مفعول مطلق در قرآن خواهیم بود.

بخش تطبیقی

بررسی نمونه‌های استخراج شده از متن قرآن

ساخت نحوی مفعول مطلق در متن قرآن یا هر متن دیگری از مدل‌های متفاوتی که در توانش دستوری عربی پیش‌بینی شده است می‌تواند پیروی کند و بررسی تمامی این مدل‌ها خارج از دایره مطالعه این پژوهش است و پژوهش دیگری می‌تواند عهده‌دار آن باشد. ما در این پژوهش به بررسی یکی از این مدل‌ها براساس دستور گشتاری می‌پردازیم که مدل گشتاری کاهش فعل در ساخت نحوی نائب مفعول مطلق است تا اینکه براساس کفایت دستوری در مدل گشتاری مورد نظر به بررسی معنای گفته نشده ولی قابل استنباط از جمله پردازیم و همین مسأله را در تحلیل ترجمه مذکور واکاوی کنیم و اگر در میان ترجمه‌های قرآن، مترجمی در رویارویی با این مدل آگاهانه عمل کرده بود نیز توجه خواهیم کرد تا بررسی عمق بیشتری یابد. در این بخش از پژوهش به واکاوی مدل گشتاری مورد نظر می‌پردازیم و سعی می‌کنیم ترجمه پیشنهادی را با ارائه توصیف دقیق از ژرف‌ساخت، گزاره‌های معنایی آن را در روساخت متن مبدأ بازنمایی کنیم:

۱. نمونه اول: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (نوح/ ۱۷)

ترجمه آیتی: و خدا شما را چون نباتی از زمین برویانید.

توصیف ژرف‌ساخت: واللّه أنبتکم من الأرض {فنبتم} نباتا

چنانکه در توصیف ژرف‌ساخت ملاحظه می‌شود مقوله فعلی "فنبتم" با اعمال گشتار کاهشی از روساخت حذف شده است اما امکان استنباط آن وجود دارد زیرا نمی‌توان "نباتا" را مصدر فعل "أنبت" در آغاز جمله گرفت و به همین دلیل است که نحو سنتی به این مدل مقوله "المفعول المطلق بالنیابة" را اطلاق می‌کند که گویی مصدر مورد نظر جایگزین معنایی فعل مورد نظر است. بر همین اساس در ترجمه مذکور هیچ رمزگانی برابر نهاد مدل دستوری کاهش فعل در این ساخت نحوی که بیانگر کنش‌پذیری ضمیر "تم" باشد قرار داده نشده است و گویی مترجم بدون در نظر گرفتن این ساخت اطلاعی نشاندار آن را ساختی عادی در نظر آورده و اقدام به ترجمه کرده است. با بررسی ترجمه‌های فارسی قرآن تنها دو نمونه از ترجمه‌های کهن این ساخت را به شکل دقیق ترجمه کرده بودند:

ترجمه فارسی دهم هجری: و خدای رویانید شما را از زمین پس روییدید رستنی.

کشف الأسرار: واللّه شما را رستنی کرد تا از خاک می‌روئید رستنی.

با در نظر گرفتن اعمال گشتار کاهش فعل، و مفعول مطلق به شمار آوردن "نباتا" برای "نبتم" محذوف می‌توان گفت که ضمیر مخاطبین در آغازه‌ی جمله {=الله أنبتکم من الأرض} کنش‌پذیر است ولی در پایانه {نبتم نباتا} نقش پذیرنده حالت به خود می‌گیرد. با در نظر گرفتن این ساخت اطلاعی ترجمه زیر را می‌توان پیشنهاد کرد:

ترجمه پیشنهادی: و بی‌شک خداوند شما را از زمین رویانید و شما پذیرای آن گشتید.

چنان‌که در ترجمه پیشنهادی ملاحظه می‌شود سعی بر این شد تا بازنمایی معنایی ژرف ساخت با تکنیک بسط نحوی در متن مبدأ صورت گیرد.

۲. نمونه دوم: {... و یرید الشیطان أن یضللهم ضلالا بعیدا} (النساء / ۶۰)

ترجمه آیتی: ... شیطان می‌خواهد گمراهشان سازد و از حق دور گرداند.

توصیف ژرف ساخت: یرید الشیطان أن یضللهم {فضلوا} ضلالا بعیدا.

همانطور که ملاحظه می‌شود طبق مدل پیشین نمی‌توان "ضلالا" را مفعول مطلق برای فعل "یُضِلُّ" در نظر گرفت چرا که مصدر آن "إضلال" است. بنابراین "ضلالا" مفعول مطلق برای فعل محذوف است که با اعمال گشتار کاهش فعل روبرو هستیم و کاربرد مصدر "ضلالا" این امکان را براساس اصل کفایت دستوری در اختیار خوانشگر قرار می‌دهد تا معنای گفته نشده ولی قابل استنباط را از عبارت برداشت کند. بر این اساس می‌توان گفت ضمیر غائبین "هم" در آغازه جمله {=یرید الشیطان أن یضللهم} در نقش کنش‌پذیر است و در پایانه {=فضلوا ضلالا} در نقش پذیرنده حالت است. به عبارت دیگر شیطان وسوسه کننده و شروع کننده فرآینده گمراهی است ولی این خود ذاتی افراد است که با اختیار خود پذیرای این گمراهی می‌شوند. با توجه به این داده‌های دستوری در ترجمه آیتی هیچ رمزگان مشخصی جهت تبیین پذیرندگی گمراهی از طرف افراد {=ضمیر غائبین: واو} قرار داده نشده است و با در نظر گرفتن داده‌های دستوری مورد نظر می‌توان ترجمه پیشنهادی را به شکل زیر ارائه داد:

ترجمه پیشنهادی: و شیطان می‌خواهد تا آنان را با پذیرش و اختیار خودشان به گمراهی ژرفی درافکند.

چنانکه در ترجمه پیشنهادی ملاحظه می‌شود براساس تکنیک بسط نحوی اقدام به قرار دادن برابر نهاد مناسب جهت تعبیر معنایی مورد نظر براساس داده‌های دستوری شده است تا بتوانیم با اعمال بسط نحوی بازنمایی ژرف ساخت متن مبدأ را که با گشتار کاهش فعل در روساخت روبه‌رو شده، تبیین کنیم.

۳. نمونه سوم: {... وإن یتولوا یعذبهم الله عذابا ألیما فی الدنیا والآخره وما لهم فی الأرض من ولی ولا نصیر} (التوبة/

ترجمه آیتی: ... و اگر رویگردان شوند خدا به عذاب دردناکی در دنیا و آخرت معذبشان خواهد کرد و آنها را در روی زمین نه دوستداری خواهد بود و نه مددکاری.

توصیف ژرف‌ساخت: *إِنْ يَتَوَلَّوْا يَعْذِبْهُمُ اللَّهُ {فَعَذَّبُوا} عَذَابًا أَلِيمًا...*

براساس آنچه پیش از این گفته شد، نمی‌توان "عذابا" را مفعول مطلق برای فعل "يَعَذَّبُ" در نظر گرفت؛ زیرا مصدر آن "تعذیب" است. بنابراین "عذابا" مصدر فعل "عَذَّبُوا" است که در ژرف‌ساخت با اعمال گشتار کاهش فعل روبرو شده و فعل "عَذَّبُوا" از رو ساخت حذف شده و مصدر آن یعنی "عذابا" بیانگر تعبیر معنایی آن است که براساس اصل کفایت دستوری خوانشگر می‌تواند در فرآیند فهم معنی به نقش میانجی ژرف‌ساخت اهمیت دهد و در تعبیر معنایی جمله با در نظر گرفتن فعل محذوف اقدام به خوانش معنایی کند تا اینکه معنای گفته نشده ولی قابل استنباط طبق کفایت دستوری حاصل شود. براین اساس می‌توان گفت ضمیر غائبین "هم" در آغازه گفتار "يَعْذِبُهُمْ..." در نقش کنش‌پذیر است و در پایانه گفتار "فَعَذَّبُوا عَذَابًا..." در نقش پذیرنده حالت است. به عبارت دیگر در صورت روی برتافتن آنها خداوند رحمت خود را از آنها منع می‌نماید و در نتیجه آنها با رفتار خود پذیرای منع رحمت الهی می‌شوند و به همین جهت هیچ یابوری نخواهند داشت؛ چرا که رفتار آنها باعث این منع است و گویی خود ذاتی آنها پذیرای منع رحمت الهی است.

در اینجا می‌بایست قبل از ارائه ترجمه پیشنهادی به معنای لغوی مدخل "عذب" توجه کنیم که در اکثر کتاب‌های لغت به معنی "منع و امتناع" است (رک: ابن منظور، ۱۹۷۲: ج ۱: ۵۸۴ / ابن سیده، ۱۴۲۱: ج ۲: ۸۴ / مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۲: ۲۱۰) و بر همین اساس ترجمه آن را به شکل "عذاب دادن، کیفر دادن، به عذاب گرفتار کردن..." در نظر نخواهیم گرفت بلکه به معنای "منع از رحمت" ترجمه خواهیم کرد. بنابراین ترجمه پیشنهادی چنین ارائه می‌شود:

ترجمه پیشنهادی: ... اگر روی برتابند خداوند به شدت آنها را از رحمت خود بازدارد و آنها با رفتار خود پذیرای این منع زجرآور در دنیا و آخرت شوند به طوریکه آنها را در روی زمین نه هیچ دوستداری خواهد بود و نه هیچ مددکاری. چنانکه در ترجمه پیشنهادی مشخص است براساس تکنیک بسط نحوی اقدام به قرار دادن برابر نهاد مناسب جهت تعبیر معنایی مورد نظر براساس داده‌های دستوری شده است تا بتوانیم با اعمال بسط نحوی بازنمایی ژرف‌ساخت متن مبدأ را که با گشتار کاهش فعل در روساخت روبه‌رو شده، تبیین کنیم و از طرف دیگر معنای لغوی واژه "عذب" را در ترجمه لحاظ کنیم.

۴. نمونه چهارم: (وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا) (المزمل / ۸)

ترجمه آیتی: و نام پروردگارت را یاد کن و از همه ببر و به او بپیوند.

توصیف ژرف‌ساخت: واذکر اسم ربک وتبتّل أنت إليه {یتبّلک الله} تبتیلا

چنانکه در متن اصلی آیه مشاهده می‌شود، نمی‌توان "تبتیلا" را مفعول مطلق اصلی برای فعل آغاز جمله یعنی "تبتل" در نظر گرفت؛ چرا که فعل از باب "تفعّل" است و مصدر از باب "تفعیل". از همین روی می‌بایست آن را مصدر فعل محذوف دیگری در ژرف‌ساخت به شمار آورد که ساختار آن در بخش توصیف ژرف‌ساخت ارائه شده است. براساس این توصیف ضمیر "انت" مستتر در آغاز جمله در نقش کنشگر است ولی در سازه دوم یعنی "یتلک الله تبتیلا" در نقش کنش‌پذیر ظاهر شده است که نشان دهنده این است که عبادت انسان مقدمه اختیار و انتخاب وی از طرف خداوند-به عنوان نمونه والای انسانی-است. چنانکه ملاحظه می‌شود آیتی موارد فوق را در نظر نگرفته و ساخت نشاندار مورد نظر را یک ساخت عادی ترجمه کرده است و به همین جهت در ترجمه خود فقط یک ویژگی از دو ویژگی فوق یعنی کنشگر بودن را ارائه داده است و نتوانسته براساس ساخت نشاننداری کلام، معنای مستور آن را در ترجمه تعبیر نماید. براساس بررسی نویسنده مقاله مذکور هیچکدام از مترجمان قرآن به زبان فارسی به ویژگی نشاننداری فوق در آیه دقت کافی نداشته و تقریباً همه آنها به یک شکل تعبیر معنایی داشته‌اند. اما این موضوع در کتاب تفسیر به شکل دقیقتری آمده است و کتاب "مجمع البیان فی تفسیر القرآن" آن را چنین بیان کرده است: «کان یجب أن یقول تبتلا لأن المراد بتلک الله من المخلوقین واصطفاک لنفسه تبتیلا فتبتل أنت ایضاً إلیه» (الطبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰: ۵۷۱) همچنین این نوع خوانش در تفسیرهای دیگر از جمله کتاب "کشف الأسرار وعدة الأبرار" نیز آمده است (رک: أنصاری، ۱۳۷۱، ج ۱۰: ۲۶۸) و مترجمان گویا از معانی کتاب تفسیر غافل بوده‌اند و همین امر باعث تعبیر معنایی ناقص نزد آنها شده است.

چنانکه مشاهده می‌شود، آیتی و دیگر مترجمان نتوانسته‌اند براساس اصل کفایت دستوری و قواعد گشتاری توصیف دقیقی از ژرف‌ساخت ارائه دهند تا تعبیر معنایی دقیق صورت گیرد. با در نظر گرفتن موارد بالا می‌توان ترجمه پیشنهادی را به شکل زیر ارائه داد:

ترجمه پیشنهادی: و نام پروردگار خود را یاد کن و به سویش انقطاع یاب و از دنیا ببر تا خداوند تو را برای خود برگزیند.

چنانکه در ترجمه پیشنهادی ملاحظه می‌شود، از یک طرف به معنای لغوی واژه "بتل" به معنای اختیار، انتخاب و برگزیدن و... توجه شده است و از طرف دیگر به کنشگر بودن ضمیر "انت" در آغاز جمله و کنش‌پذیر بودن آن در سازه دوم اشاره شده است.

۵. نمونه پنجم: ﴿وإن امرأة خافت من بعلها نشوزاً أو إعراضاً فلا جناح عليهما أن یصلحا بينهما صلحاً والصلح خیر...﴾ (النساء / ۱۲۸).

ترجمه آیتی: اگر زنی دریافت که شوهرش با او بی مهر و از او بیزار شده است، باکی نیست که هر دو در میان خود طرح آشتی افکنند، که آشتی بهتر است...

توصیف ژرف ساخت: ... فلا جناح عليهما أن يُصلحا {فَيَصْلح حالهما} صلحا.

چنانکه در متن اصلی آیه مشاهده می‌شود، نمی‌توان "صلحا" را مفعول مطلق اصلی برای فعل آغاز جمله یعنی "أن يُصلحا" در نظر گرفت؛ چرا که فعل از باب "إفعال" است و مصدر "الصلح" ثلاثی مجرد است. به همین دلیل می‌بایست آن را مصدر فعل محذوف دیگری در ژرف‌ساخت به شمار آورد که ساختار آن در بخش توصیف ژرف‌ساخت ارائه شده است. براساس این توصیف ضمیر "الف" بارز در آغاز جمله در نقش کنشگر است ولی در سازه دوم یعنی "يصلح حالهما" ضمیر "هما" به عنوان نمودی از ضمیر "الف" در نقش کنش‌پذیر ظاهر شده است که نشان دهنده این است که صلح و آشتی مورد پذیرش آنها واقع شده است یا به عبارت دیگر آشتی میان آن دو صورت گرفته است و طرح آشتی افکندن به بار نشسته است. چنانکه ملاحظه می‌شود آیتی موارد فوق را در نظر نگرفته و ساخت نشاندار مورد نظر را یک ساخت عادی ترجمه کرده است و به همین جهت در ترجمه خود فقط یک ویژگی از دو ویژگی فوق یعنی کنشگر بودن را ارائه داده است و نتوانسته براساس ساخت نشانداری کلام، معنای مستور آن را در ترجمه تعبیر نماید. چرا براساس توصیف ژرف‌ساختی که ارائه شد می‌توان گفت نسبت امیدواری به نتیجه رسیدن صلح میان آن دو بسیار بالاست و مؤلف با انتخاب این ساخت نشاندار به دنبال بیان قصدیت خود در جهت امیدواری به این مسأله است که طرح آشتی ایجاد نمودن آن دو میان خودشان با بسامد بالایی منجر به نتیجه و آشتی خواهد شد. براساس بررسی نویسنده مقاله مذکور هیچکدام از مترجمان قرآن به زبان فارسی به ویژگی نشانداری فوق در آیه دقت کافی نداشته و تقریباً همه آنها به یک شکل تعبیر معنایی داشته‌اند. تنها در "ترجمان فرقان" می‌توان گفت به نوعی به این مسأله اشاره شده است:

ترجمان فرقان: ... بر آن دو هرگز گناهی نیست که از راه صلح با یکدیگر درآیند و به آشتی گرایند. (ج ۱، ص ۴۵۲).

چنانکه قابل مشاهده است در "ترجمان فرقان" با استفاده از تکنیک بسط نحوی به شکل "از راه صلح با یکدیگر درآیند" و "به آشتی گرایند" ترجمه شده است که می‌توان گفت مقوله دوم "به آشتی گرایند" را تقریباً معادل تعبیر "صلح حالهما" در ژرف ساخت عبارت عربی دانست اما همچنان این تعبیر معادل دقیق و برابر نهاد همسان نیست، اما این موضوع در کتاب تفسیر به شکل دقیقتر آمده است و کتاب "الدر المصون فی علوم الکتاب المکنون" آن را چنین بیان کرده است: «...فَيَصْلح حالهما صلحا...» (السمین، ج ۲: ۴۳۶). همچنین این نوع خوانش در تفسیرهای دیگر از جمله کتاب "نظم الدر فی تناسب الآیات والسور" نیز آمده است (رک: البقاعی، ج ۲: ۳۲۹). و مترجمان گویا از معانی کتاب تفسیر غافل بوده‌اند و همین امر باعث تعبیر معنایی ناقص نزد آنها شده است. و به همین دلیل سعی پژوهش بر آن شد تا در مورد این آیه نیز ترجمه پیشنهادی را ارائه دهد:

ترجمه پیشنهادی: بر آن دو هیچ گناهی نیست که طرح دوستی افکنند تا حالشان بهبود یابد.

چنانکه در ترجمه پیشنهادی ملاحظه می‌شود، از یک طرف به کنشگر بودن ضمیر "الف" در آغاز جمله و کنش‌پذیر بودن نمود آن یعنی ضمیر "هما" در سازه دوم ژرف ساخت اشاره شده است که با تعبیر "بهبود یافتن حال آن دو" در ترجمه پیشنهادی بیان شد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش مورد نظر با تکیه بر مقوله ژرف‌ساخت و نحوه تعامل آن با روساخت براساس زبان‌شناسی صورت‌گرا، و با تبیین رویکرد نحو-معنا چامسکی به بررسی نائب مفعول مطلق در بخش تفاوت باب صرفی به‌کار گرفته‌شده در مصدر و عامل آن پرداخت و به این نتیجه رسید که:

آیتی در ترجمه ساخت مذکور بدون در نظر گرفتن ژرف‌ساخت و نحوه تعامل آن با روساخت اقدام به ترجمه ساخت مذکور نموده است. پژوهشگر برای بررسی این موضوع اقدام به استخراج و تبیین نمونه‌ها با برقراری دیالکتیک ژرف‌ساخت و روساخت در بازنمایی معنایی ساخت‌های نحوی براساس زبان‌شناسی صورت‌گرا نمود و توانست در همه‌ی موارد ترجمه آیتی را مورد چالش قرار دهد و برای برون رفت از این چالش، به‌کارگیری تکنیک بسط نحوی را در فرآیند ترجمه پیشنهاد و اعمال نمود و از این رهگذر برابر نهاد مناسبی را براساس گزاره‌های معنایی ژرف‌ساخت در زبان مقصد ارائه داد.

آیتی در تمامی موارد ساخت نشاندار مذکور را یک ساخت اطلاعاتی بی‌نشان در نظر گرفته است و به همین دلیل رابطه معنایی میان خدا و انسان فقط در یک بعد کنشگری خداوند و کنش‌پذیری انسان ظاهر شده است در صورتیکه با بررسی دقیق‌تر این رابطه در سه بعد به شکل زیر تبیین شده است:

قسمت آغازین عبارت	قسمت پایانی عبارت
کنشگر	کنش‌پذیر
کنش‌پذیر	پذیرنده حالت
کنش‌پذیر	کنشگر

چنانکه مشخص است در رابطه میان انسان و خداوند و دیگر مسائل انسان صرفاً کنش‌پذیر از طرف کنشگر {=خداوند} در ساخت مورد نظر نبوده است بلکه او در نقش‌های متفاوت ظاهر شده است و تبیین آنها نیازمند برقراری دیالکتیک میان ژرف‌ساخت و روساخت است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

منابع

قرآن کریم.

- ابن سیده. (۱۴۲۱). *المحكم والمحیط الأعظم*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن منظور. (۱۹۷۲). *لسان العرب*. لبنان: دارالفکر.
- ارتضاء، ناهید. (۱۳۹۲). بررسی روش ترجمه مفعول مطلق تأکیدی در ترجمه‌های انگلیسی و فارسی قرآن کریم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مشهد: دانشگاه فردوسی.
- آقا گل زاده، فردوس. (۱۳۸۵). *تحلیل گفتمان انتقادی*. چاپ نخست. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- البقاعی، إبراهیم بن عمر. (۱۴۲۷ق). *نظم الدرر فی تناسب الآیات والسور*. التحقیق: عبدالرزاق غالب مهدی. بیروت: دارالکتب العلمیه. منشورات محمد علی بیضون.
- الخلوی، محمد علی. (۱۹۹۱). *قواعد تحویلیه للغة العربیه*. الرياض: دار المزینة.
- دبیر مقدم، محمد. (۱۳۹۶). *زبان‌شناسی نظری پیدایش و تکوین دستور زایشی*. تهران: سمت.
- الراجحی، عبده. (۱۹۷۹). *النحو العربی والدرس الحديث*. بیروت: دار النهضة العربیه.
- راسخ مهند، محمد. (۱۴۰۱). *مکاتب زبان شناسی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات آگه.
- رضی الدین. (۱۴۰۲ق). *شرح کافیة ابن الحاجب*. بیروت: دارالمکتبة العلمیه.
- السمین، أحمد بن یوسف. (۱۴۱۴ق). *الدر المصون فی علوم الکتاب المکنون*. بیروت: دارالکتب العلمیه. منشورات محمد علی بیضون.
- شریفی فر، شکوفه. (۱۳۹۴). *بررسی مفعول مطلق و موارد کاربرد آن در قرآن کریم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، یزد: دانشگاه یزد.
- صادقی تهرانی، محمد. (۱۳۸۸). *ترجمان فرقان: تفسیر مختصر قرآن کریم*. ایران - قم: شکرانه.
- الطبرسی. (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
- غفاری، زهرا. (۱۴۰۰). *نقد و بررسی ترجمه منصوبات قرآن (مفعول مطلق و مفعول لأجله) براساس مدل کارمن گارسس*. بررسی مقابله‌ای ترجمه مصباح زاده، طاهری قزوینی، خرم‌دل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه الزهراء.
- فرامرزی، زین العابدین. (۱۳۹۷). *ژرف ساخت و تقدیر از دیدگاه چامسکی و نحو عربی*. پژوهشهای تطبیقی زبان و ادبیات ملل، ۴ (۱۲)، ۴۵-۲۷.
- فهمی نژاد، فهیمه. (۱۳۹۴). *مقایسه برگردان ساختارهای دستوری (مفعول مطلق، تمیز، حال و تعجب) در ترجمه‌های معاصر قرآن کریم با ترکیه بر ترجمه الهی قمشه‌ای، مکارم شیرازی، فولادوند، معزی و توحیدی*. پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- قائمی نیا، علیرضا. (۱۴۰۰). *موافقت معنایی*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد. (۱۴۱۴). *تاج العروس من جواهر القاموس*. لبنان: دارالفکر.
- میبدی، أحمد بن محمد. (۱۳۷۱). *کشف الأسرار وعده الأبرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)*، به اهتمام: علی اصغر حکمت. تهران: امیرکبیر.
- میرحاجی، حمیدرضا. (۱۴۰۰). *عقل نحو و نحو عقل جستاری در بیان جایگاه عقل در دستور زبان عربی*. جستارهای زبانی، ۱۲ (۶)، ۴۷۵-۴۴۱.

ناظمیان، رضا و خورشیا، صادق. (۱۳۹۸). تکنیک‌های روان‌سازی متن ترجمه در سه حوزه ساختار جمله، زمان و ضمایر. پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، ۹ (۲۰)، ۲۷۲-۲۴۷. <https://doi.org/10.22054/rctall.2019.42857.1392>

نحوی، جواد. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی ترجمه مفعول مطلق در قرآن کریم (ترجمه‌های پورجوادی و مجتبوی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه اصول الدین.

نوری، اکرم. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی مفعول مطلق در ترجمه‌های قرآن کریم (حداد عادل و بهرام‌پور). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه اصول الدین.

English References

Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Chomsky, N. (1966). *Cartesian linguistics*. New York: Harper and Row.

Chomsky, N. (1986). *Knowledge of language*. Westport, CT: Praeger.

Yule, G. (1996). *The study of language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Persian and Arabic References Presented in English

The Holy Qur'an [In Arabic].

Ibn Sīdah. (1421 AH). *Al-Muḥkam wa-al-muḥīṭ al-a'ẓam*. Beirut, Lebanon: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]

Ibn Manẓūr. (1972). *Lisān al-'Arab*. Beirut, Lebanon: Dār al-Fikr. [In Arabic]

Irtizā'ī, N. (2013). *An analysis of the translation of the emphatic absolute object in English and Persian translations of the Holy Qur'an* (Master's thesis). Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian]

Āqāgolzādeh, F. (2006). *Critical discourse analysis* (1st ed.). Tehran, Iran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

Al-Biqā'ī, Ibrāhīm ibn 'Umar. (1427 AH). *Naẓm al-durar fī tanāsub al-āyāt wa-al-suwar* ('A. R. Ghālib Maḥdī, Ed.). Beirut, Lebanon: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah; Muḥammad 'Alī Bayḍūn Publications. [In Arabic]

Al-Khulī, Muḥammad 'Alī. (1991). *Transformational rules of the Arabic language*. Riyadh, Saudi Arabia: Dār al-Muzaynah. [In Arabic]

Dabīr-Moqaddam, M. (2017). *Theoretical linguistics: The emergence and development of generative grammar*. Tehran, Iran: SAMT. [In Persian]

Al-Rājihī, 'Abduh. (1979). *Arabic grammar and modern linguistic studies*. Beirut, Lebanon: Dār al-Naḥḍah al-'Arabiyyah. [In Arabic]

Rāsekhmohand, M. (2022). *Schools of linguistics* (3rd ed.). Tehran, Iran: Agāh Publications. [In Persian]

Raḍī al-Dīn al-Astarābādī. (1402 AH). *Sharḥ Kāfiyat Ibn al-Ḥājjib*. Beirut, Lebanon: Dār al-Maktabah al-'Ilmiyyah. [In Arabic]

Al-Samīn al-Ḥalabī, Aḥmad ibn Yūsuf. (1414 AH). *Al-durr al-maṣūn fī 'ulūm al-kitāb al-maknūn*. Beirut, Lebanon: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah; Muḥammad 'Alī Bayḍūn Publications. [In Arabic]

Sharīfī-Far, S. (2015). *A study of the absolute object and its functions in the Holy Qur'an* (Master's thesis). University of Yazd. [In Persian]

Šādeqī-Tehrānī, M. (2009). *Tarjumān-e Furqān: A concise exegesis of the Holy Qur'an*. Qom, Iran: Shokrāneh. [In Persian]

- Al-Ṭabarsī. (1993). *Majma' al-bayān fī tafsīr al-Qur'ān*. Tehran, Iran: Nāṣer Khosrow. [In Arabic]
- Ghaffārī, Z. (2021). *A critique and analysis of the translation of Qur'anic accusative constructions (absolute object and causative object) based on the Carmen Garcés model: A contrastive study of the translations by Miṣbāḥzādeh, Ṭāherī Qazvīnī, and Khorramdel* (Master's thesis). Al-Zahra University, Tehran, Iran. [In Persian]
- Farāmarzī, Z. al-ʿĀbidīn. (2018). Deep structure and ellipsis from the perspective of Chomsky and Arabic grammar. *Comparative Studies of the Languages and Literatures of Nations*, 4(12), 27–45. [In Persian]
- Fahmī-Nejād, F. (2015). *A comparative study of the translation of grammatical structures (absolute object, tamyīz, ḥāl, and exclamation) in contemporary Persian translations of the Holy Qur'an* (Doctoral dissertation). Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. [In Persian]
- Qā'emī-Niyā, A. (2021). *Semantic agreement*. Mashhad, Iran: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation. [In Persian]
- Al-Zabīdī, Muḥammad ibn Muḥammad. (1993). *Tāj al-ʿarūs min jawāhir al-qāmūs*. Beirut, Lebanon: Dār al-Fikr. [In Arabic]
- Maybudī, Aḥmad ibn Muḥammad. (1992). *Kashf al-asrār wa-ʿuddat al-abrār* (A. A. Ḥekmat, Ed.). Tehran, Iran: Amir Kabir. [In Persian/Arabic]
- Mīrhājī, H. R. (2021). The rationality of grammar and the grammar of rationality: An inquiry into the status of reason in Arabic syntax. *Language Related Research*, 12(6), 441–475. <https://doi.org/10.52547/LRR.12.6.14> [In Persian]
- Nāzemiān, R., & Khorshā, Š. (2019). Text-fluency techniques in translation in three domains: Sentence structure, tense, and pronouns. *Translation Researches in Arabic Language and Literature*, 9(20), 247–272. <https://doi.org/10.22054/rctall.2019.42857.1392> [In Persian]
- Naḥvī, J. (2021). *A comparative study of the translation of the absolute object in the Holy Qur'an (Pūrjavādī and Mojtabavī's translations)* (Master's thesis). Usul al-Din University, Qom, Iran. [In Persian]
- Nūrī, A. (2018). *A comparative study of the absolute object in Persian translations of the Holy Qur'an (Ḥaddād-ʿĀdel and Bahrāmpūr)* (Master's thesis). Usul al-Din University, Qom, Iran. [In Persian]